

Het keerpunt in onze cultuur

Wim Bonis

Amerikaanse presidentsverkiezingen

Vlak voor de presidentsverkiezingen in de VS in 2024 schreef de Amerikaanse schrijver en milieuactivist Vanessa Chakour op 4 november het volgende op haar substack-omgeving: ‘Planten en meer-dan-menselijke-dieren vormen de meerderheid van het leven op Aarde, maar ze hebben geen stem in de politieke systemen die de wereld om hen heen bepalen. Wij mensen maken maar 0,01 procent uit van de biomassa van de planeet en hebben de wereld voor alle andere soorten veranderd.’(...) ‘De bomen, planten, en alle andere dieren verdienen een stem in de toekomst van onze gedeelde planeet. Ik hoop dat jij stemt namens hen.’

Ik weet niet of haar stemadvies effect heeft gehad. Het is in ieder geval duidelijk dat de winnaar van deze verkiezingen weinig voeling zal hebben met bomen, planten en de andere dieren. Donald Trump kondigde direct met veel bravour ‘radicale veranderingen’ aan en was ervan overtuigd dat hij ‘de grootste politieke beweging ooit’ zou gaan aansturen. Hij leek zich niet te realiseren dat zijn politiek eigenlijk vrij naadloos aansluit bij de wijze waarop mannelijke machthebbers al zo’n zesduizend jaar de koers van onze westerse cultuur hebben bepaald. In essentie is deze cultuur altijd patriarchaal – en daarbij ook nationalistisch, imperialistisch en dualistisch – van aard geweest.

Het staat vast dat er een keerpunt in onze cultuur zal gaan plaatsvinden, maar dit zal wel van een heel andere aard zijn dan populistische politici zoals Trump in gedachten hebben. Het zal namelijk het einde gaan inluiden van de huidige patriarchale vormgeving van onze cultuur, waarin door de mannelijke machthebbers er altijd vanuit is gegaan dat dominantie, onderdrukking van vrouwen en van ‘vrouwelijke’ kwaliteiten nodig zijn om culturele bloei mogelijk te maken. In hun beleid nam het zaaien van

dualistische verdeeldheid onder de mensen altijd een belangrijke plaats in. De huidige populistische politici brengen hierin geen verandering.

Bewustzijnsbeleving

Zoals ik in mijn boek *Het helende verhaal* heb uiteengezet, zijn we door deze patriarchale cultuur terechtgekomen in een allesomvattende spirituele crisis, die zich op verschillende manieren heeft gemanifesteerd. De kern daarvan is volgens mij gelegen in onze bewustzijnsbeleving. In de nog steeds heersende materialistische wetenschapsopvatting – die ook nog breed gedragen wordt in de samenleving – wordt het bewustzijn beschouwd als een product van de materie, van onze hersencellen.

Inmiddels zijn er echter steeds meer aanwijzingen, dat niet de materie maar het bewustzijn aan de basis staat van het leven; dat ons bewustzijn ook niet zozeer in ons hoofd is gecentreerd, maar in ons hart. Daarbij wordt het ook steeds duidelijker dat ons bewustzijn niet beperkt is tot dit ene leven, en dat de hele omringende natuur bewust is – ook van onze aanwezigheid daarin. Wanneer we door deze nieuwe inzichten collectief onze bewustzijnsbeleving laten verruimen, dan zal dit een keerpunt in onze hele cultuur gaan brengen. ‘De mooiere wereld waarvan ons hart weet dat die mogelijk is’, zoals die is beschreven door Amerikaanse schrijver Charles Eisenstein, kan daardoor in zicht komen.

De natie en het land

Inzicht in de ontstane situatie in de VS kan ons ook daarbij gaan helpen, want die vormt een afspiegeling van de werkelijkheid waarin we ons allemaal bevinden. Het is wat dit betreft belangrijk, dat de hierboven geschetste visie van Chakour laat zien dat ze zich niet zozeer verbonden voelt met de VS – met een natie waarbinnen vijftig staten met elkaar samenwerken –, maar veel meer met *the Earth Community*, de Aardegemeenschap. Deze term is voor het eerst gebruikt door de Amerikaanse cultuurhistoricus en ‘ecotheoloog’ Thomas Berry. Hiermee wilde hij benadrukken dat we op een planetair niveau allemaal onlosmakelijk deel uitmaken van een gemeenschap die naast onszelf ook alle andere levende wezens omvat. Hij liet zich hiervoor inspireren door de

cultuur en de spiritualiteit van de inheemse bewoners van Amerika, *the Native Americans*.

In aansluiting op dit idee, heeft een andere Amerikaanse schrijver, Valerie Andrews, benadrukt dat Amerika een *natie* was voordat het een *land* was. Dit is een veelzeggend inzicht. De meeste Europese kolonisten hebben zich, vanaf het moment dat ze in 'de Nieuwe Wereld' aangekomen waren, vooral gefocust op het creëren van een nieuwe natie. Amerika werd voor hen in de eerste plaats een nieuw *Vaderland*, een abstracte natie die o.a. particulier grondbezit legitimeerde, en gesymboliseerd werd door een vlag en (sinds de 19^e eeuw) ook door een volkslied. Voor veel Amerikanen is dit nog steeds het geval, zoals is gebleken uit de laatste verkiezingsuitslag.

Voor de inheemse bewoners waren de rollen met betrekking tot grondbezit altijd omgekeerd geweest, en was het ondenkbaar dat wij mensen stukken land individueel konden bezitten. Zij hadden zichzelf altijd volledig ingebed gevoeld in het omringende land(schap) – in een levend en bezielend land, waarmee zij een wederkerige relatie onderhielden. Het was voor hen een *Moederland*: een levend wezen dat voor hen zorgde en waarvoor zij ook zorg droegen, een lokale manifestatie van de Aardegemeenschap. Wat dit betreft liepen de Europese kolonisten, hun nazaten en de latere immigranten, veelal door het land zonder het te zien, zonder er werkelijk in aanwezig te zijn geweest.

Een cyclisch en lineair wereldbeeld

Het verschil tussen een land en een natie komt ook tot uitdrukking in het verschil tussen een cyclisch en lineair wereldbeeld. Het omringende land gaat voortdurend door cyclische veranderingen heen. Omdat onze verre voorouders zich nog volledig daarin opgenomen voelden – en daarom het land als Heilig beschouwden –, hadden zij de keerpunten in de jaarlijkse cycli gemarkeerd met festiviteiten: in de Keltische cultuur werd bijvoorbeeld elk jaar gemarkeerd door acht jaarfeesten. Het terugkerende patroon van de festiviteiten onderstreepte het feit dat de cyclische veranderingsprocessen in de natuur weerspiegeld worden in de cycli van

ons mensenleven. Inheemse bevolkingsgroepen overal ter wereld zijn tot op de dag van vandaag aandacht blijven besteden aan die cyclische keerpunten.

In onze huidige moderne cultuur is de natie tezamen met een lineair wereldbeeld op de voorgrond komen te staan, en daarmee is de aandacht voor de cyclische keerpunten naar de achtergrond verschoven. Buiten vieringen zoals Kerst en de jaarwisseling, zijn de meeste mensen vooral de belangrijke keerpunten in hun persoonlijke leven gaan markeren en vieren – waaronder de momenten die betrekking hebben op geboorte, studie, huwelijk en werk. De focus is daarmee verschoven van de veranderingsprocessen in de omringende natuur naar de ontwikkelingen in ons mensenleven.

In ons individuele leven heeft lineair denken uitdrukking gekregen in onze sterke behoefte aan, en identificatie met, ontwikkelingen die voortdurend vooruit en omhoog moeten gaan. Vanuit een egocentrisch zelfbeeld vinden we het belangrijk om steeds verder te klimmen op de maatschappelijke ladder, steeds wat meer te gaan verdienen, steeds iets ruimer te gaan wonen, vaker reizen te kunnen maken naar steeds verdere oorden, etc. Met enige trots laten we onze prestaties op dit gebied dan ook aan de buitenwereld zien. Vanuit deze mentaliteit gaan we over het algemeen het onvermijdelijke keerpunt – naar een afdaling en teruggang – zoveel mogelijk uit de weg.

De impact van lineair machtsdenken

Collectief heeft het lineaire denken zich gemanifesteerd in maatschappijontwikkelingen die ook voortdurend vooruit en omhoog moeten gaan. Het kan niemand zijn ontgaan, dat dit denken vorm heeft gekregen in de alsmat door groeiende markteconomie. Het ontstaan van dit lineaire denken – dat niet los gezien kan worden van hiërarchie en machtsuitoefening – is een geleidelijk proces geweest van duizenden jaren, dat min of meer samenvalt met het ontstaan van onze patriarchale cultuur. Het kreeg vorm en inhoud door het nationalistische/imperialistische streven van mannelijke machthebbers om ‘wereldrijken’ te stichten, en om hun macht en invloedssfeer steeds verder uit te breiden over de aarde. De

geschiedenisboeken hebben de resultaten van dit streven, vanaf de eerste stadstaten in Soemerië, vastgelegd in diverse heroïsche ‘succesverhalen’ – zoals die over het Griekse Rijk van Alexander de Grote, het Romeinse Rijk en de koloniserende Europese landen. De nazi-droom van ‘het Derde Rijk’ sloot ook aan bij dit streven, en heeft de destructieve kant ervan duidelijk laten zien.

De huidige populistische politici beloven allemaal een compleet nieuwe koers in te gaan slaan, maar blijken gewoon in de voetsporen te stappen van de voorgaande nationalistische/imperialistische machthebbers. Ze willen het spoor van het lineaire machtsdenken nog wat verder doortrekken naar de toekomst. Ze doen daarbij hun best om de wereldwijde spirituele crisis die ons boven het hoofd hangt – waarvan de klimaatcrisis een belangrijk onderdeel vormt – zoveel mogelijk uit de weg te gaan en het keerpunt in onze cultuur zo goed mogelijk op afstand te houden. Om hun visie overeind te houden, projecteren ze alle ontstane onvrede in de samenleving dualistisch op diverse ingebeerde vijanden – waaronder ‘de linkse elite’ en de asielzoekers – die aangewezen worden als de oorzaak van alle ellende.

Denken vanuit het hart

Zolang dit dualistisch projecteren op ingebeerde vijanden het denken blijft bepalen, komt ‘de mooiere wereld’ van Eisenstein natuurlijk nog niet dichterbij. Maar het keerpunt naar die mooiere, post-patriarchale wereld gaat er echt wel komen. Twee dingen zullen volgens mij centraal staan bij het creëren van die mooiere wereld. Ten eerste zullen we dan onszelf – individueel en collectief – moeten bevrijden uit de gevangenis van ons hoofd, waarin onze identiteit volkomen vast is komen te zitten in een vernauwd, onontwikkeld egobewustzijn. En ten tweede zullen we het verloren contact met het land om ons heen moeten herstellen, en opnieuw ervan doordrongen moeten worden dat dit land – net als wijzelf – een levende en bezielde entiteit is. Deze twee punten hangen nauw met elkaar samen.

Het eerste punt wordt goed in beeld gebracht door een ervaring van de Zwitserse psycholoog Carl Jung. In 1932 had hij bij zijn bezoek aan de VS

in New Mexico een ontmoeting met Chief Mountain Lake van de Taos Pueblo. Deze Chief vertelde Jung dat zij hadden waargenomen dat de ‘blanken’ niet op hun gemak en rusteloos waren; dat ze altijd naar iets op zoek waren, maar niet wisten wat ze wilden. Zijn stamgenoten begrepen de blanken niet en dachten dat ze allemaal gek waren. Toen Jung hem vroeg waarom zij dat dachten, antwoordde hij: ‘Ze zeggen dat ze denken met hun hoofd.’ Toen Jung vervolgens vroeg waar hij dan mee dacht, antwoordde hij: ‘Wij denken hier’, en wees daarbij op zijn hart.

Dit is een mooie illustratie van het fundamentele verschil tussen de denkwijze van de inheemse bewoners van Amerika en die van de Europese kolonisten – een verschil dat blijkbaar na honderden jaren van onderling contact nog steeds bestond. Via het denken met hun hoofd hadden de Europese kolonisten ooit Amerika als een abstracte natie gestalte gegeven, als een Vaderland. Ze konden het land alleen in materiële zin waarnemen, als stukken grond die ze in bezit konden nemen en grenzenloos konden exploiteren. Ze realiseerden zich niet dat ze daardoor ook gevangen zaten in een onontwikkeld egobewustzijn dat hen rusteloos maakte. De Taos Pueblo, die zich via het denken vanuit hun hart nog steeds verbonden voelden met het levende Moederland, zagen dit wel.

Aanwezig zijn in de natuur

Voor het tweede punt is de eerder vermelde stelling van Valerie Andrews – dat Amerika een natie was voordat het een land was – betekenisvol. Die suggereert namelijk dat we er goed aan doen om de levende realiteit van het Moederland achter de abstracte fascade van het Vaderland weer te gaan ervaren. Hoewel het Moederland altijd en overal om ons heen aanwezig is, zelfs middenin een stad, kan het regelmatig bezoeken van natuurgebieden wel helpen om ons bewuster te maken van die realiteit. Omdat Nederland geen ongerepte, bergachtige streken heeft, zouden we hier bijvoorbeeld regelmatig in een bos kunnen gaan wandelen om het ingebed zijn in het Moederland dieper in ons te laten doordringen.

De Ierse filosoof en ‘moderne mysticus’ John Moriarty heeft wat dit betreft aangegeven dat je een open, ontvankelijke geest moet hebben om echt

aanwezig te zijn in een bos. Hij maakte regelmatig wandelingen met een Nederlandse botanicus, Victor Westhoff, die in Ierland woonde en voor wie hij werkte als tuinman. Toen hij een keer een boswandeling met hem maakte, zag hij dat zijn metgezel tijdens de wandeling zijn notitieboekje vulde met namen van specifieke planten die ze tegenkwamen. Later realiseerde Moriarty zich dat zijn metgezel – ondanks het feit dat hij zichzelf om ecologische en spirituele redenen als een Boeddhist beschouwde – wel *door* het bos was gelopen, maar op geen enkel moment *in* het bos was geweest. In dit verband had Henry David Thoreau in de 19^e eeuw al iets vergelijkbaars gezegd: ‘Wat ben ik aan het doen in de bossen als ik aan iets denk buiten de bossen.’

Moriarty en Thoreau waren in feite gestuit op de wijdverbreide ‘ontaarde mentaliteit’ in de westerse wereld, die een lange geschiedenis heeft en velen heeft verhinderd om zich echt aanwezig en geaard te voelen in de natuurlijke wereld. Deze mentaliteit, aangestuurd door denken vanuit het hoofd, leeft voort tot op de dag van vandaag – ook buiten de bossen. We kunnen door een open landschap lopen zonder er echt *in* te zijn geweest. Of we kunnen zwemmen in een meer, in een rivier, of in de zee zonder er echt *in* te zijn geweest.

Ontwaakt bewustzijn

Maar gelukkig zit er op dit gebied verandering in de lucht. In onze tijd hebben steeds meer mensen *ontwakingservaringen*, zoals uitgebreid is beschreven door de Engelse psycholoog Steve Taylor. Vanuit het verruimde bewustzijn dat door deze ervaringen wordt gegenereerd, kunnen we onszelf niet alleen beter aarden in de omringende natuurlijke wereld en weer in contact komen met het Moederland. We gaan erdoor ook weer meer denken vanuit ons hart.

Interessant is wat Carl Jung heeft gezegd over zijn ervaring in de omringende natuurlijke wereld: ‘Soms voel ik alsof ik uitgespreid ben over het landschap en binnenin de dingen ben, en leef ik in elke boom, in het spatten van de golven, in de wolken en dieren die komen en gaan, in het voortschrijden van de seizoenen’. Vanuit zijn ontwaakte bewustzijn kon

Jung natuurlijke fenomenen dus soms van binnenuit ervaren. Iedereen bezit het potentieel om op deze manier te ontwaken. Als wij mensen maar 0,01 procent van de biomassa van de planeet uitmaken, zoals Vanessa Chakour heeft aangegeven, dan krijgen we vanuit een ontwaakt bewustzijn toegang tot de resterende 99,99 procent.

Het keerpunt

Hoe meer mensen ontwakingservaringen gaan hebben, hoe groter de kans zal zijn dat een keerpunt in onze cultuur zal plaatsvinden en we eindelijk vanuit ons hart een mooiere, post-patriarchale wereld kunnen gaan creëren. Als dat gebeurt, zullen we ons niet alleen aangezet voelen om bij een verkiezing te stemmen namens de bomen, de planten en de andere dieren. We zullen dan alle diverse stemmen vanuit de hele Aardegemeenschap ook steeds duidelijker gaan horen en er gehoor aan geven. Inclusief die van onze – soms andersdenkende – medemensen.

Zoals ik hierboven heb aangegeven, gaat het culturele keerpunt er echt wel komen. Maar voordat het zover is, wordt ons geduld door de populistten nog even op de proef gesteld.

Leiden, december 2024

Bronnen:

Valerie Andrews, *A Passion for This Earth*, HarperCollins, 1990.

Thomas Berry: <https://thomasberry.org>

Wim Bonis, *Het helende verhaal*, Uitgeverij Oorsprong, 2023.

Vanessa Chakour: 'If Trees Could Vote', substack-omgeving *Weeds, Wolves & Wild Women*.

Charles Eisenstein, *The More Beautiful World Our Hearts Know is Possible*, North Atlantic Books, 2013. Zie ook: <https://charleseisenstein.org>

Carl Gustav Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, Random House 1989.

Brendan O'Donoghue (ed.), *A Moriarty Reader*, The Lilliput Press, 2013.

Steve Taylor, diverse boeken en artikelen. Zie: <https://www.steventaylor.com>